

ТОДОСЬ ОСЬМАЧКА

Ротонда душогубців
Повість

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2023

ЧАСТИНА ПЕРША

Вступ

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА

У Москві вночі з бокових дверей Кремлівської стіни у город вийшов військовий, одягнений у шинелю, картуз і чоботи. За ним дверцята в стіні зачинив вартовий. Була місячна ніч. Попід Кремлівською стіною лежала густа та чорна тінь. У ній ледве помітно було авто, що стояло при самісінькій стіні. А над ним і над стіною височіла вартова вежа і блищала бляшаним вершком від місяця. Там було тихо. Вежа відкидала тінь через всю дорогу, чи швидше вулицю, яка відділяє Кремль від міських будинків. На цій вулиці місячний блиск від вистеленого каміння хвилями вилискував у повітрі. І всі височезні будинки проти осередку Московської диктатури полоскалися у місячній світлі і боками, і дахами, і вікнами. А ті місця, в які місяць не досягав, чорніли, неначе казкові провалля. І з жодного будинку не можна було помітити кризь його вікна із середини світла. Мешканці комуністичної столиці так спали, неначе навмисне притаїлися перед бідою, щоб вона проз їх пройшла і щоб не помітила їх загорнутих у містерію схову.

Військовий, глянувши на місто, потім у тінь на авто, підійшов до його. І шофер сквапно перед ним відчинив двері, і військовий сів і сказав до шофера:

— До місця їзди у вас є десять хвилин.

І шофер з місця пустив машину на всю її силу. Й вона летіла проз будинки через перехрестя вулиць, то вскакуючи в затінки, то знов вилітаючи на місячний блиск на дорогу... Хто бачив, як пролітає вогнеліт із безодні на

землю крізь торкнуті місяцем хмари, той зможе уявити лет блискучої машини проз величезні будівлі, повні місячного світла, і проз чорні тіні, похожі на провалля.

Нарешті їздуни вже минули Москву і мчать степовою рівниною. Проз їх проскакують на боках де-не-де хатки, гаї і великі смуги лугів. І гудок авто ось прорізав замиський спокій і дав знак до зупинки. І машина стала. Чоловік у військовому виліз із машини і, нічого не сказавши, пішов наліво до березового гайка, що був над шляхом трохи поодаль. Перед військовим виляся добре втоптана стежка. І враз гук вартового пролунав назустріч військовому:

— Хто йде?

— Кремль.

Була спокійна відповідь. Вартовий став убік і відсалютував машиновим крісом¹. А перед мандрівником виринула із-за берез одноповерхова, але висока будівля з великими венеціанськими вікнами і напівплесковатим круглим дахом, похожим краями на з'єднані хорди, вихоплені з кола. А на самім його вершку на довгим міцнім держаку звисав червоний прапор. Його в'яло ворушив вітер, і від цього під прапором на даху коливалася тінь то сюди, то туди, неначе якась чорна велика птиця, прив'язана до припону, з останньої снаги вибивалася, аби тільки зірватися із свого прив'язу.

Навколо будівлі оббігав низенький, пофарбований білою фарбою тинок. А поміж ним і будівлею зеленіли усякі візерунки з дернини.

Військовий швидко відчинив хвіртку і попростував по стежці, викладеній червоною цеглою аж до дверей, що були між двома колонами під широчезним дахом, який дуже здовжувався через стіни. З кожного боку колони стояло по вояку, які, видно, упізнавши нічного гостя, теж виструнчилися і відсалютували. Із будівлі ні одно вікно не показувало світла так само, як і те місто, яке їздець проминув. І через те осередність її для свіжого ока була

---

¹ *Машиновий кріс* — пістолет.

просто вражаюча. Найперше погляд ловив панікадило, що зринало згори із самого центру даху на кричуще червонім ланцюгу, похожім на тоненький струмок розтопленого металу, який у своїй течії почав застигати. І від кутка кожної хорди даху витягався теж такий самий ланцюг до панікадила, і через те враження було, що воно висить на червоній сітці ланцюгів. Воно складалося із чотирьох ярусів, повних електричними засвіченими лампочками.

У цій будівлі, здавалося, що тільки є одна оця кімната, що являла простору залу люду, мабуть, тисяч на півтори. Вся середина її разом із стільцями зараз була лицем до прибулого так само, як і високі однопільчі двері аж ген за стільцями, де завжди у таких залах розлягаються сцени. Двері ці мали кольор, властивий свіжим бляхам заліза. І з лівого боку зали, і з правого двері були такі самі. Вся підлога під стільцями аж до порога світилася червоним едвобом і зливалася блиском багряності із стінами теж кольору кривавого терору. І на стінах не було жодного патрету. У тій стихії червоніння в електричних зливах світла тільки вікна німіли у щільно натягнених загонах зеленого кольору з великими важкими китицями білого кольору. З правого боку від тих дверей, якими ввійшов військовий, стояв довгий стіл під білою скатертиною. Такий самий стіл був і з лівого боку дверей. Коло столів і з попереднього боку і з заднього стояли довгі ослони, оббиті жовтою шкірою, що тепер іскрила світлом. Тільки поміж ними маленький столик завдовжки з три метри мав ослони з обох боків з червоною шкірою, хоч і застелений був так само білою скатертиною. На йому лежала велика розкладена майже на весь стіл мапа. А коло лівого стола і коло правого сиділо по п'ять військових у білих мундирах з машиновими крісами, які лежали проти кожного рурками до зали.

І коли увійшов сюди наш їздець, то з обох боків військові встали і віддали йому салют. А він їм сказав, дивлячись на мапу на столі:

— Прохаю, посідайте.

І сам сів, і вони вслід за ним посідали, але свої машиніві рушниці не забули покласти перед собою на столі так, щоб були рурками до зали. Той чоловік, що приїхав, був Сталін. І він, не скидаючи картуза, став розглядати мапу. Це тяглося, мабуть, хвилин з десять. Але нарешті він глянув на годинник на своїй лівій руці і відкинувся на опірок ослону спиною і почав дивитися перед собою через стільці на двері. Аж ось вони і відчинилися і ввійшов теж військовий у шинелі і в будьонівці. Він швидко поміж стільцями пройшов і підійшов до столу. Сталін заворушився і, простягаючи йому руку для вітання, спитався:

— Миколо Лигоровичу, чи ті люди, про яких я вас прохав, напоготовлені?..

— Так і єсть, Йосипе Вісарійоновичу! — відповів з облесливою напруженістю наш Лигорович.

— Перед вашим приходом я проглядав ось цю мапу. І моя думка знов за те, щоб відправити цих перших для запобіжності у майбутньому ексцесів тільки у ті округи і райони, що були підпали найбільшим вибухам невдоволення нашими змаганнями до комунізму...

— А хіба ви, Йосипе Вісарійоновичу, гадаєте у тих же гарячих місцях і найперше робити колективізацію?

Спитався Лигорович з глибокою цікавістю і ніби з удаваною боязкістю, що могла прийнятися і за звичайну чемність.

— Про таке не може бути жодних дискусій. Завжди треба у тих місцях найперше починати і найперше кінчати всяке діло, у яких найбільше супротивників вашим намірам. Звичайно, коли там обставини є такі, які ми зробили самі.

І показуючи пальцем на мапу, почав Сталін називати:

— Чернігівщина, Черкащина, Уманщина, Київщина, Полтавська округа, Катеринославська і Херсонська... А потім інші. І після інших, цебто після України, буде

видніше. Але вже тоді доведеться про це тільки вам турбуватися... І все ж, незважаючи на вашу виняткову виконливість, не можу не зробити зараз проби для заспокоєння власного сумління... Я хочу знати, кого я тепер посилаю. І через те я і рішив з вами тут зустрітися: побачити людей і самому дізнатися, чого вони варті у тім ділі, на яке я їх призначив. Тільки що, як і завжди при всяких іспитах, я всіх не матиму часу перелапати, яке яйце кожний носить для нашого господарства. Тому тільки деякі для мене будуть об'єктом перевірки, яка стане показником здатності наготовлених вами людей... Прохаю дати список їх...

Лигорович зараз же поліз руками до течки і витяг чорні палітурки і, розклавши їх, положив перед Сталіним на мапу, і Сталін зараз же й звелів:

— Покличте їх.

Молодий співрозмовник комуністичного диктатора зараз же натис на розі стола точку на скатертині, що випиналася маленьким горбиком, і почувся далеко дзвінок за тими дверима, які були перед ними аж геть за всією залою разом із стільцями. І відчинилися двері, і почали входити в залу люди у цивільному убранні, у військовій одежі і навіть у матроській. Але старих людей не було, і не було обідраних. А їх вік, напевне, обмежувався найбільше сороківкою.

Вони ішли поволі поміж стільцями аж до переднього ряду. Більшість дивилася вниз, а інші, хоч і дивилися поперед себе, але очі так жмурили, що, здавалося, вони нічого й не бачили і швидко теж нурили погляд і повертали голови до стільців, неначе боялися заблудити на те місце, на яке їх призначено. І вже коли котрийсь усідався на стілець, тоді він нашорошено, ніби крадькома, вдвлявся у червоні простори, заліті електрикою. І погляд його був понурий і недовірливий. І таким чином геть всі ряди були зайняті. Душ, мабуть, з тисяча сиділо. А вже коли останній з їх увійшов, то за ним увійшли і ще

два такі військові, які сиділи праворуч і ліворуч від Сталіна, тільки на тих довгих ослонах. Увійшли, зачинили двері за собою і стали коло їх.

І Сталін, не дивлячись на тих, що увійшли, ні на Лигоровича, але все-таки так промовив, щоб його почув його помічник і мовчазна зала:

— Ви кажете, що це всі є вірні слуги революції?

— Так, бо я не посмів би їх сюди запрохати... — відповів Лигорович похапцем, раптово збентежившись.

— Але ж вони всі куркулі.

— Так, куркулі, але жодний пролетар не виконував учора так ретельно своєї повинності перед нашою державою, як ці люди.

І Сталін почав пробігати очима список перед собою і потім, зупинившись очима на одній точці, проказав:

— Казько...

І в третім ряду устав рижий, худенький і невеличкий чоловічок, відповівши так само схвильовано, як і заговорив Лигорович:

— Я...

— Що ти робив?

— Був катом.

— Де?

— У київській Лук'янівській тюрмі...

— А яким ти вчинком заробив таку високу віру в собі, що тобі доручили нищити засуджених ворогів пролетаріату?

— Коли я був дома, перед теперішньою державною службою, то я був переодягнувся українським повстанцем і попрохав у однієї українки, що мала двоє дітей: дочку десяти літ і хлопчика дванадцяти... Попрохав пустити мене в хату переночувати, її чоловік саме був у банді «Чорного ворона»... І вона пустила. А я вночі збудив їх усіх — дітей і матір. І зараз же дівчину і матір застрелив... А хлопчик, без крику притулившись у кутку до стіни, скавулів: «Не бийте... не бийте...» І я його не

вбив не через те, що шкода його стало, а через те, щоб він живий на другий день, шукаючи собі порятунку, ходив між селянами і розповідав їм про мій учинок, і щоб селяни, слухаючи його, жахалися, і щоб уже не зважувалися пускати у свій двір бандитів...

І Сталін озвався:

— Значить, у тебе був намір практично пропагувати наймогутнішу нашу зброю — терор?

— Так, тільки це.

— Сядь.

І Сталін озвався до свого помічника знов:

— Ви перевірили оце, що він говорив, перед тим як привести його сюди?

— Провірив і записав у оперативний щоденник.

— Добре.

І диктатор знов став перегортати список і вибирати прізвища. І, вибравши, придавив його указовим пальцем правої руки і став дивитися у залу на зібраних...

Від червоних стін і червоних ланцюгів, які тримали панікадило, і від червоного осередку ротонди електричне світло, відбиваючись від панікадила, творило жакливо-понурі відсвіти на лицах і на одязі усіх тут зібраних. У залі тиша була без шерху і без зітхання. Здавалося навіть, що і люди не дихали. І очі у зібраних у залі були більше поширені, ніж у людей, яких ми привикли бачити на вулицях. І через те трудно було сказати, чи вони всі дивилися на Сталіна, чи на військових, які по боках диктатора тримали заліті в червоне світло рушниці в залу... на з'їзд...

І нарешті тишу кривавого кольору Сталін перервав:

— Парцюня?

І в передньому ряду встав невеличкий чорненький чоловічок із зачесаним чубом назад, що нагадував чуб або молодого попа, або анархіста. Він був у чорних штанах і в такій же тужурці. І, видно, йому тепер хотілося кашлянути, але він силою волі здавив кашель, під-

ніши руку до горла і потім спустивши її після того, як було здавлено кашель, і ковтнув слину... Він мовчав.

— Що ж ти мовчиш?.. Ти Парцюня?..

Знов запитався камінно-глухим голосом Сталін.

— Я... Це я самий і є... Парцюня.

— Що ти робив у той час, коли ще ти й не думав бути на цім зібранні?

— Був катом.

Легідна і схвильована була відповідь.

— Де ти був катом?

— У Харкові.

— Ти можеш мені сказати, скільки ти бандитів застрелив у Харківським допрі?

— Ні.

— Не пам'ятаєш?

— Ні.

— Добре... А яким ти вчинком заслужив довір'я, що тобі поручили таку відповідальну справу в допрі?

— У Богодухові я з п'ятьма комуністами був посланий розкуркулювати свого рідного брата... Він мав колись триста десятин землі. І я чув, що в його є золото десь заховане...

— А як же ти пішов розкуркулювати брата, коли ти й сам куркуль? — перебив йому мову Сталін.

— А так, що мене перед тим три чекісти вловили за моєю хатою і зв'язали, і заткнули рот ганчіркою, і повезли мене вночі на вигін до мого млина. А там, коло верла саме, лежали старі жорна. От вони мене зв'язаного і поклали там. І викопав один чекіст дві ямки на мої ноги так, щоб коли в їх положити мої ноги п'ятами вниз, а передками вверх, то щоб вони якраз так були, щоб ні однієї не можна було похитнути вбік. І ось я лежу, і ноги мої лежать у ямках, що були трохи вище від кісточок. І один тримав мене за голову, а другий сів на коліна, щоб я не зігнув ніг і не висмикнув ступнів із ямок. А третій, підкотивши жорна аж до передків, що стирча-

ли вгору, зупинив камінь та й каже: «Станеш чекістом, то будуть ноги цілі, а ні, то зараз я звалю жорна на передки і кості їх зажену в землю по саме нікуди»... І я став чекістом.

— Годі, продовжуй перше.

— Так отож... Я чув, що у брата є десь заховане золото... І от ми прийшли. Але вже нічого його було розкуркулювати... Стіни були поколупані, жердка й лежанка з полом були голі... Не було навіть ганчірки застелити голу черінь на лежанці. І всі п'ятеро дітей сиділо на печі, а старший син стояв коло порога, і коло його батько й мати худі, аж зелені, мовчки ждали, що ми будем робити. Тільки на солomé на полу... А солома не була застелена нічим... Так от тільки на полу на солomé лежала моя мати... Вона ж була і матір'ю цього куркуля. Укрита вона була старою хусткою. Я спитав брата, де його золото. А він взяв та й відвернувся від мене і мовчить. Я питаю жінки, вона теж мовчить. Я дітей — і ті так само. Тоді ми вийшли надвір і я звелів приїхати грузовиком до хати. І я їх всіх забрав із хати на автомобіль: і дітей, і дитячу матір, і батька, і свою стару матір і відвезли в один магазин, де було порожньо і де засіки були поперероблювані на окремі тюремні камери. І от ми всіх у одній і заперли. І я рішив, щоб усі вигибли з голоду, якщо не скажуть, де золото. Минуло два дні, а ми їм не даємо ні їсти, ні пити. Спочатку плакали, прохали, молили, а потім усі й замовкли. Я бачу, що моя мати швидко умруть, бо були дуже вже старі, та й викликав свого небожа, хлопця Сачка, та й кажу:

— Сачку, ви всі вимрете, як не скажеш, де золото. А він і каже, що відколи себе пам'ятає, то в батька його не бачив. І що він навіть може з'їсти грудку землі у доказ того, що таки золота немає. І я подумав, коли у старшенького не можна випитати, то малі, перелякані і знесилені, такого мені наговорять, що і не такий, як я, нічого не розбере. А щодо старих, то я тільки махнув

рукою. Там такі затяті, що я не бажаю і ворогові своєму таких зустріти. І я надумав їх випустити. Але щоб такі вони відчули, що вони не кращі від чекістів теж та ще щоб у пам'ятку їм було золото до нових віників, то я й кажу знов небожкові:

— Задави свою бабусю, тоді ми вас усіх повипускаємо... Але, кажу, щоб і батько, і мати, і вся малеча після тебе підходили до задавленої баби, і кожне щоб трошки подавило її горлянку... І він, мабуть, дуже хотів їсти, бо згодився. І справді вночі він задавив бабу. Та чогось ніхто не підходив давити мертвої. Я знов його викликав і кажу те саме: що, мовляв, умрете усі, коли не подавите бабу за горлянку. І замкнув його... А це вже було їм три дні без води і їжі... Аж ось вночі дивлюся я у двері, підходить батько і стискає знехотя мертво за горлянку, і відвернувшись, хреститься. Підійшла й моя невістка і те саме зробила... Тільки діти давили і не хрестилися, а сховавшись за батька та за матір, поглядали на мертво і плакали.

І я покликав фотографа, і він, і ще два чекісти, і я увійшли разом у камеру, і я поставив в'язнів усіх півколом над бабою і сфотографував, і віддав Сачкові фотографію, і звелів її почепити у себе в хаті. І фотографія ця у їх і досі висить...

— А навіщо ж то ти фотографію таку зробив та ще й звелів її почепити? — знов байдужим і глухим голосом спитався Сталін.

— А це для колективного терору я так зробив.

— Добре, сідай!

Той сів і, витягнувши хусточку, утер чоло і, подивившись на правий гурт військових, що тримали на столах рушниці, справлені уже на його, відвернувся і втупив очі поперед себе, але, мабуть, не бачив уже там нічого, хоч і сидів непорушно і мав вигляд уважного і того, що слухає.

— Миколаю Лигоровичу, коли ви записали цю історію в оперативний щоденник?..

ЗМІСТ

ЧАСТИНА ПЕРША

<i>Вступ.</i> Національна політика	3
<i>Розділ перший.</i> Україна. Оникіїв Яр	19
<i>Розділ другий.</i> Іван Овсійович і батько	31
<i>Розділ третій.</i> Маздигін учителює	45
<i>Розділ четвертий.</i> На станцію	55
<i>Розділ п'ятий.</i> Із самої Москви.	69
<i>Розділ шостий.</i> «Сеанс»	84
<i>Розділ сьомий.</i> На курорти	98
<i>Розділ восьмий.</i> Утеча з пастки	112
<i>Розділ дев'ятий.</i> Гапуся у мандрах	125
<i>Розділ десятий.</i> Похорон старого Бруса	145

ЧАСТИНА ДРУГА

<i>Вступ.</i> Знов Москва. Два добродії	158
<i>Розділ одинадцятий.</i> Гапуся на допиті.	173
<i>Розділ дванадцятий.</i> «Стуця».	184
<i>Розділ тринадцятий.</i> Тривога	197
<i>Розділ чотирнадцятий.</i> Арешт.	213
<i>Розділ п'ятнадцятий.</i> У Чеці.	232
<i>Розділ шістнадцятий.</i> Чудієв.	247
<i>Розділ сімнадцятий.</i> Хоч у Москві служи, а хоч в землі лежи	267
<i>Розділ вісімнадцятий.</i> У кабінку	286
<i>Розділ дев'ятнадцятий.</i> У тюрму.	302
<i>Розділ двадцятий.</i> Консиліум	320